

Исследовано восприятие естественно-правовой доктрины ГК Украины, что обеспечило включение неотъемлемых антропо-социальных прав человека в отечественное гражданское законодательство, подняло на более высокий уровень их государственную охрану и защиту.

The nature-law doctrine of Civil Code of Ukraine is investigated which gave a possibility to include the anthropo-social human rights into the Ukrainian civil legislation. That allows to grow the level of the legal protection of such rights.

Література

1. Пучков О. А. Юридическая антропология и развитие науки о государстве и праве (теоретические основы) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Олег Александрович Пучков. — Екатеринбург, 2001. — С. 8.

2. Покровский Н. А. Основные проблемы гражданского права / Н. А. Покровский. — М. : Статут, 1998. — С. 120–131.

3. Конституція України : прийнята 26 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

4. Анисимов А. Л. Честь, достоинство, деловая репутация: гражданско-правовая защита / А. Л. Анисимов. — М. : Юрист, 1994. — С. 3.

5. Цивільний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України 16 січ. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.

6. Цивільний кодекс України : коментар / за ред. Є. О. Харитонова. — Х. : Одиссей, 2008. — С. 391.

7. Мохов А. Личные неимущественные права и их ограничения в гражданском процессе // Российская юстиция. — 2001. — № 9. — С. 25.

8. Кузнєцова Н. С. Основні завдання Книги першої проекту Цивільного кодексу України // Кодифікація приватного (цивільного) права України. — К. : Укр. центр правничих студій, 2000. — С. 123.

9. Гражданское право : учебник / под ред. Ю. К. Толстого, А. П. Сергеева. — М. : Проспект, 1996. — С. 8.

УДК 340.132

В. Форманюк,

аспірант кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИДИ ЛОКАЛЬНИХ НОРМ

У сучасних умовах не втрачає своєї актуальності проблема виділення конкретних видів правових підстав класифікації локальних норм для глибшого розуміння правової природи інституту локальної норми та локального акта, так як формою вираження локальних норм служать локальні нормативні акти.

Наукова новизна статті полягає у визначенні правових підстав класифікації локальних норм.

У юридичній літературі певні аспекти порушеної проблематики висвітлювались у працях Н. В. Козлової,

В. М. Кравчука, Ю. М. Оборотова, О. Ф. Скакун, Г. В. Хникіна, І. С. Шиткіної і інших вчених. Проте цілісне, системне та комплексне дослідження, пов'язане з теоретико-методологічним аналізом даного питання, не проводилось.

Важливе місце в теорії і практиці дії локальних норм належить їхній класифікації. Правових підстав та наукових позицій щодо класифікації локальних норм значна кількість.

Правильність і повнота класифікації залежить, насамперед, від вибору

її підстави, якою виступають найбільш істотні ознаки, що визначають всі інші ознаки класифікуемого явища.

Так, на думку О. Ф. Скакун, «корпоративні норми слід розрізняти за цілями об'єднання людей в корпорації:

— норми, що містяться в документах громадських — не комерційних, не державних — об'єднань (партій, профспілок, добровільних товариств, створених на членстві), тобто не маючих за мету отримання прибутку;

— норми, що містяться в документах комерційних корпорацій, перш за все тих, які створюються на добровільних основах для підприємницької діяльності (господарських товариств — повних, командитних, акціонерних товариств — відкритих, закритих и т.п.) та мають за мету отримання прибутку» [2].

При цьому О. Ф. Скакун зазначає, що «ці норми, як і норми підприємств, установ, організацій, називаються локальними, так як вони містяться в локальних нормативних актах» [2].

В. М. Кравчук зазначає інші підстави для класифікації локальних норм. Так, вони «можуть бути класифіковані за різними критеріями:

1) за строком дії:

— постійні — встановлюються безстроково і діють до їх скасування;

— тимчасові — встановлюються на певний строк;

2) за органом:

— норми, встановлені вищим органом юридичної особи;

— норми, встановлені виконавчим органом;

— норми, встановлені наглядовим (контрольним) органом;

3) за колом осіб:

— норми, які поширюються на всіх суб'єктів корпоративних відносин;

— норми, які поширюються на певну групу суб'єктів: учасників, правління, працівників;

— норми, які поширюються лише на одного суб'єкта (наприклад, лише на голову правління);

4) за юридичною силою:

— норми, які мають вищу юридичну силу;

— норми, які мають нижчу юридичну силу;

5) за джерелом закріплення:

— норми, що закріплені в установчих документах;

— норми, що закріплені в рішеннях органів управління;

6) за формою закріплення:

— письмові;

— усні» [1].

На нашу думку, локальні норми слід підрозділяти за такими підставами:

1. За предметом регулювання. Локальні норми приймаються і діють у рамках функціонуючих соціальних утворень, вони одержують «прив'язку» до визначених функцій, видів діяльності організації (підприємства, установи) чи суб'єктів цієї діяльності (підрозділи, посадові особи і т.д.).

З урахуванням зазначених особливостей можна виділити групи норм, що регулюють:

— виробничу діяльність (наприклад, по виробництву готової продукції і її прийманню);

— фінансову діяльність (наприклад, по здійсненню фінансових операцій; організації і порядку оплати праці на підприємстві);

— охоронну (наприклад, по регулюванню питань техніки безпеки й охорони праці);

— управлінську (наприклад, норми, що встановлюють правове становище керівника, адміністрації, окремих служб організації, морального і матеріального стимулювання та ін.).

У цьому зв'язку варто підкреслити, що норми, які опосередковують той чи інший вид діяльності організації чи закріплюють правове становище визначеного суб'єкта внутрішньоорганізаційних відносин, утворюють деяку єдність, в основі якої лежать предметні взаємозв'язки норм.

Стосовно до конкретної організації предметна класифікація прийнятих тут внутрішньоорганізаційних норм залежить від характеру і сфери її діяльності, здійснюваних нею функцій [3]. Так, наприклад, у рамках промислових підприємств розробляється і діє велике число

техніко-правових норм, а також норм, що регламентують організацію процесу виробництва, фінансових питань та ін.; у рамках навчальних закладів — норми, що регулюють організацію навчального процесу, науково-дослідну роботу й ін.

Предмет регулювання знаходиться також у деякій залежності і від організаційно-правової форми самої організації. Наприклад, комерційні організації мають більш широке (у порівнянні з державними підприємствами й організаціями) коло повноважень по здійсненню нормативного регулювання своєї діяльності. Так, на загальних зборах членів акціонерного товариства може бути прийнятий статут своєї організації, вирішуватись питання, що стосуються розподілу прибутку і т.п. Даним правом не наділені трудові колективи державних підприємств, установ, організацій. За них зазначені питання вирішуються вищими органами.

2. За методом регулювання підрозділяються на диспозитивні й імперативні.

Диспозитивні дозволяють організаціям у межах законних засобів врегулювати відносини на власний розсуд, у рамках дозволеного конкретизувати свої права й обов'язки, а також суб'єктів, що вступають з ними в правовідносини, деталізувати їхній зміст, наприклад, це стосується системи оплати і стимулювання праці, що встановлюється роботодавцем.

Різновидом диспозитивних норм виступають, зокрема:

— альтернативні норми, що надають можливість вибрати один з зазначених у законодавстві й інших правових актах варіантів поведіння (рішення);

— факультативні норми, що дозволяють за певних умов відступити від головного варіанта поведіння, вибираючи другорядний (запасний);

— фахівці в галузі права виділяють також рекомендаційні норми, які установлюють варіанти бажаного з погляду законодавця способу врегулювання суспільних відносин, для забезпечення, реалізації яких суб'єкти нормотворчої діяльності тієї чи іншої організації проводять відповідні їхній компетенції дії

з урахуванням власних можливостей і резервів.

Імперативні норми — категоричні, обов'язкові розпорядження, що не дозволяють ніяких відступів, залишаються необхідними для того, щоб однозначно розмежувати сферу інтересів, установити пріоритети і переваги, наказати модель поведіння суб'єкту внутрішньоорганізаційних відносин. Так, наприклад, місячна заробітна плата працівника не може бути нижче встановленого законом мінімального розміру оплати праці.

3. За суб'єктами прийняття розрізняються норми:

а) прийняті колегіально адміністрацією і колективом. На конференціях, зборах колективу приймаються локальні норми по найбільш важливих питаннях економічного і соціального розвитку організації, підвищення ефективності її виробництва, поліпшення якості продукції, що випускається, збільшення продуктивності праці й ін. залежно від сфери діяльності організації. Вони адресовані, як правило, усім працівникам організації чи її членам;

б) прийняті в єднально-договірному порядку адміністрацією і виборними органами, що представляють інтереси працівників чи її членів. У єднально-договірному порядку адміністрацією разом з виборними органами, що представляють інтереси працівників чи її членів, приймається більшість локальних норм. У їхній розробці і встановленні беруть участь, як правило, два чи більше суб'єкти локальної нормотворчості. Звичайно в ролі «співавтора» нормативних рішень адміністрації організації виступає профспілковий комітет. Його правомочності в даній сфері закріплені чинним законодавством України;

в) прийняті одноосібно керівником організації. У рамках організацій діє чимале число норм (переважно організаційного характеру), встановлених одноосібно їх керівниками, а також керівниками структурних підрозділів. Перевагою цієї форми локальної нормотворчості є оперативність і організаційна простота розробки і прийняття норм. Для проведення загальних зборів

(конференцій) колективу, спільних засідань виборних органів необхідно вирішити цілий ряд організаційних питань, при цьому не відволікаючи від виробничих справ великої кількості працівників справитися з цим завданням дуже складно. Зазначена ж форма позбавлена цих недоліків, керівник самостійно розглядає питання і приймає відповідні нормативні документи.

4. Підставою поділу локальних норм права на окремі групи є їхня спеціалізація, тобто здатність регулювати внутрішньоорганізаційні відносини з урахуванням їх специфіки.

Спеціалізація як один із проявів власного правового розвитку, що втілює і зовнішні фактори, що впливають на право, і внутрішні потреби правової системи, полягає в тому, що умовно може бути названо поділом праці між нормами, у результаті якого ті чи інші норми і їхні комплекси усе більш зосереджуються на виконанні визначених операцій, при цьому конкретизується зміст норм і одночасно відбувається інтеграція в регулюванні суспільних відносин. Наявність спеціалізації локальних норм є, на наш погляд, показником, вираженням їхньої організованості. У процесі спеціалізації в праві виділяються різні групи норм. Найбільш важливе значення має відокремлення регулятивних і охоронних.

5. За характером розпоряджень, що містяться в них. Якщо звернутися до локальних норм, то слід зазначити, що вони в абсолютній більшості є регулятивними. Це відповідає їх відведенню в системі норм права, їхній загальній спрямованості, соціальній і юридичній природі. Локальні норми, як і інші регулятивні норми права, підрозділяються на зобов'язуючі — норми, що містять розпорядження (прикладом можуть служити норми посадових інструкцій у тій частині, де встановлюються обов'язки працівників організацій), що забороняють, — норми-заборони (такі норми, зокрема, містяться в інструкціях з техніки безпеки, прийнятих в організації), і ті, які управомочують, — норми-дозволи (вони у великій кількості містяться в колективних договорах; положення

про моральне і матеріальне стимулювання; у посадових інструкціях у розділах, де закріплені права працівників; в інших нормативних актах організації). Іноді та сама локальна норма може бути віднесена одночасно до двох із трьох перерахованих груп.

Серед норм організації можна зустріти також спеціалізовані норми, зокрема оперативні, що стосуються діючі нормативні положення чи поширюють їхню дію на нове коло внутрішньоорганізаційних відносин, або продовжуючі дію норм на новий термін.

У великих локальних нормативних актах організації нерідко включаються вступні частини (преамбули), де закріплюються завдання даної сукупності внутрішньоорганізаційних норм — декларативні норми.

У кожній організації діє чимале число норм, ціль прийняття яких — закріплення в загальному виді визначених елементів внутрішньоорганізаційних відносин, місця того чи іншого органу в організаційній структурі організації — це загально закріпні норми.

6. За терміном дії локальні норми підрозділяються на тимчасові і довгострокові (постійні).

До тимчасових належать норми, термін дії яких обмежений визначеним тимчасовим проміжком. Дані норми, як правило, містяться в положеннях про преміювання працівників організації, обліковій політиці, графіках відпусток, у багатьох техніко-правових актах. До довгострокових (постійних) можна віднести норми посадових інструкцій, положень про структурні підрозділи організації, правил внутрішнього трудового розпорядку і деяких інших актів, тобто ті норми, термін дії яких не визначений.

7. Класифікація локальних норм може бути здійснена з урахуванням їхньої юридичної чинності.

Як відомо, юридична чинність являє собою порівняльну властивість, що виражає ієрархічну підпорядкованість норм права, а також утримуючих їхніх правових актів нормам (актам) органів, що стоять вище. Правові норми мають

свою природу, яка відзначається в особливому характері створення цих норм, в особливостях їхнього застосування, у специфічній сутності їхньої обов'язкової сили, що, у кінцевому рахунку, проявляється в правових відносинах, котрі виникають у результаті реалізації норм права. А така реалізація унаслідок величезного різноманіття джерел права і створюваних ними норм у сучасних умовах дуже скрутна без установаження визначеної ієрархічної їхньої субпідпорядкованості.

Між локальними нормами існують визначені розходження з погляду їхньої юридичної чинності, які обумовлюються тією обставиною, що в рамках однієї і тієї ж організації діють кілька суб'єктів локальної нормотворчості, що відрізняються визначеним місцем, положенням у системі органів керування організацією.

Порівняно вагома група локальних норм приймається суб'єктами керування організацією в цілому (колективом, адміністрацією). Інша група нормативних розпоряджень установається на рівні структурних підрозділів організації. Норми, прийняті в рамках структурних підрозділів володіють меншою юридичною чинністю, вони повинні відповідати розпорядженням, що виходять від органів керування організацією в цілому.

Між нормами, що складають одну з зазначених груп, також існують розходження. Так, наприклад, найбільшою юридичною чинністю володіють нормативні розпорядження, прийняті спільно адміністрацією і колективом на загальних зборах (конференції). Вони є обов'язковими для виконання адміністрацією, іншими органами організації, усіма членами колективу. Нормативні рішення, що виходять від інших суб'єктів локальної нормотворчості, не повинні їм суперечити.

Наступну ступінь у даній ієрархії займають норми, закріплені в спільних актах адміністрації і виборних органів, що представляють організацію. Вони мають деякий пріоритет відносно нормативних розпоряджень, прийнятих одноосібно керівниками. По-перше, вони не

можуть бути ними скасовані, змінені в однобічному порядку. По-друге, у цьому зв'язку одноособові акти керівників не можуть суперечити положенням, закріпленим у спільних документах цих органів.

Таким чином, нижчу ступінь у даній ієрархії займають одноособові акти, прийняті тією чи іншою посадовою особою.

8. Локальні норми поділяються на матеріальні і процесуальні норми. Матеріальні норми закріплюють повноваження органів керування, а процесуальні визначають порядок їхнього утворення.

Таким чином, діяльність юридичних осіб регулюється не лише законом, але й тими правилами поведінки, які встановлює для себе сама організація. Тому на сучасному етапі розвитку наукової ідеї необхідно вдосконалювати такі правові надбудови, як локальні норми та локальні нормативні акти.

Ключові слова: локальна норма, види локальних норм, локально-правовий акт, внутрішньоорганізаційні відносини.

Стаття присвячена узагальненню та виділенню конкретних видів правових підстав класифікації локальних норм для глибшого розуміння правової природи інституту локальної норми. В статті на підставі комплексного аналізу теоретичної літератури автор обґрунтовує своє бачення конкретних видів локальних норм.

Стаття посвящена обобщению и выделению конкретных видов правовых оснований классификации локальных норм для более глубокого понимания правовой природы института локальной нормы. В статье на основе комплексного анализа теоретической литературы автор определяет свое видение конкретных видов локальных норм.

The Article is dedicated to generalization and separation concrete type legal bases to categorizations of the local rates for more deep understanding the

legal nature of the institute of the local rate. In article on base of the complex analysis of the theoretical literature, the author defines its vision concrete type of local rates.

Література

1. Кравчук В. М. Корпоративне право : наук.-практ. комент. законодавства та

судової практики / В. М. Кравчук. — К. : Істина, 2008. — С. 16–17.

2. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учебник / О. Ф. Скакун. — Х. : Эспада, 2005. — С. 439, 441.

3. Хныкин Г. В. Систематизация локальных источников трудового права // Законодательство. — 2005. — № 10. — С. 71–75.